

ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ = 1921 =

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡ. ΕΜΜ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

ΕΤΟΣ 40ον (1960)
ΤΟΜΟΣ 40ος

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΑΝΔΡΕΟΥ Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΜΑΚΡΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ (27 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1959*)

Σ μ π α ρ ο ύ ν η ς : Συνέπεσε να παρακολουθήσω τὸν κ. Παπανδρέου ὡς ἐπιμελῆ μαθητὴν τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν, ὡς ζωηρὸν φοιτητὴν τῆς Νομικῆς, ὡς καὶ ἀναχωροῦντα διὰ τὰς Ἠνωμένους Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, ὅπως σπουδάσῃ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Χάρβαρντ. Βραδύτερον, κατὰ τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον, ὅταν διέφυγα εἰς Μέσην Ἀνατολήν, ὁ ἀείμνηστος Τσουδερός, ὡς Πρωθυπουργός, ἐν συνεννόησει μὲ τὸν τότε Οἰκονομικὸν Πρέσβυν δι' Ἀγγλίαν καὶ Ἀμερικὴν ἀείμνηστον Βαρβαρέσον, μού ἀνέθεσεν Ἀποστολὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς Ἀμερικὴν, συνέστησε δὲ νὰ ιδρύσω ἐν Βασιγικτῶν Γραφείων Μελετῶν, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἐν Λονδίῳ τότε λειτουργούντος. Ἐκ Βασιγικτῶνος ἔγραφα πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Παπανδρέου εἰς τὸ Χάρβαρντ νὰ δεχθῆ διορισμόν, οὗτος ἕμως δὲν ἠδύνατο, διότι εἶχε καταταγῆ εἰς τὸ Ἀμερικανικὸν Ναυτικόν. Μετὰ τινὰς μῆνας, προκηρυχθείσης τῆς συγκλήσεως τῆς Νομισματικῆς καὶ Δημοσιονομικῆς Διασκεφῆως τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν ἐν Bretton Woods (Ἰούλιον 1944), ὁ πατὴρ κ. Γεώργιος Παπανδρέου, Πρωθυπουργός ἐν Καίρῳ, διώρισε ὡς Ἀντιπροσωπίαν τοὺς Κυριάκον Βαρβαρέσον, ὡς Πρόεδρον καὶ Ἀλέξανδρον Ἀργυρόπουλον καὶ Ἀθανάσιον Σμπαρούνην, ὡς μέλη. Τότε ἡ Ἀντιπροσωπία ἐσκέφθη νὰ προσλάβῃ ὡς τεχνικοὺς συμβούλους δύο Ἑλληνας σπουδάσαντας εἰς τὸ Χάρβαρντ, ἦτοι τὸν κ. Ἀλέξανδρον Λοβέρδον, ὅστις ἕμως βραδύτερον ἐτρέπη πρὸς τὴν ναυτιλίαν, καὶ τὸν κ. Ἀνδρέαν Παπανδρέου, ὅστις εὐτυχῶς διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἠκολούθησεν ἀκαδημαϊκὸν στάδιον. Ἡ συμβολὴ τῶν τεχνικῶν συμβούλων, εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀντιπροσωπίας ὑπῆρξε πολῦτι-

* Ἡ ὁμιλία αὕτη ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ τεῦχος τῶν Ἀνακωινώσεων τῆς Ἐταιρείας 1958-1959, ἔνεκα τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῆς, ἐνῶ ὑπήγγετο τυπικῶς εἰς τὰς παρούσας 1959-60.

μος. Τὸν Δεκέμβριον 1948, μετέχων τῆς ἐτησίας Συνόδου τῆς American Economic Association, συνήντησα τὸν ἀγαπητὸν Ἀνδρέαν, Καθηγητὴν καὶ τρεῖς ἀρχαιοτέρους τοῦ Καθηγητᾶς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μιννεσότα, οἵτινες ἔλεγον, ὅτι ὁ Παπανδρέου θὰ διακριθῆ εἰς τὴν ἀμερικανικὴν ἐπιστήμην, ὅτι δὲ κάποτε θὰ χρησιμοποιοθῆ καὶ ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Κυβερνήσεως. Σήμερον ἐκφράζω τὴν χαρὰν μου, διότι ἡ προφητεία ἐπληθύνθη, μέσα δὲ εἰς τοὺς 50 καλύτερους δημιουργικοὺς νεωτεριστὰς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης τῆς Ἀμερικῆς, εἰς τῶν διαπρεπεστέρων εἶναι καὶ ὁ Παπανδρέου. Ζητῶν συγγνώμην διὰ τὴν μακρὰν εἰσαγωγὴν, ἔρχομαι καὶ εἰς τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας.

Θὰ ἴητο ὑπερβολή, νὰ εἶπω, ὅτι ἀφωμοίωσα πλήρως ἐξ ἀπλῆς ἀκρόσεως τὸ ἀποφινὸν γευστικώτατον, ἀλλὰ βαρύτατον, πνευματικὸν ἔδεσμα. Θὰ ὁμιλήσω, λοιπὸν ἐπὶ τῇ θάσει ἐντυπώσεων.

Πρῶτον, θὰ φέξω τὴν ἀμερικανικὴν συνήθειαν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε καὶ ὁ ἀγαπητὸς Ἀνδρέας, τοῦ ν' ἀναφέρουν μόνον Ἀμερικανοὺς ἐπιστήμους, σπανίως δὲ καὶ Εὐρωπαίους.

Ζ ο λ ῶ τ α ς : Μὰ ἀνέφερε τὸν Keynes, ὁ ὁποῖος εἶναι Εὐρωπαῖος.

Σ μ π α ρ ο ὕ ν η ς : Ἔχετε δίκαιον, ἀλλ' ἐννοῶσα, ὅτι ἀναφέρουν Ἀγγλοσάξωνας καὶ σπανίως τοὺς τῆς Ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης. Τὴν ἰδέαν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἐπιστηματοποίησε πρῶτος κύριος ὁ Schumpeter ὡς καθηγητῆς τῆς Αὐστριακῆς Σχολῆς, πρὶν μεταβῆ εἰς τὸ Χάρτσορντ. Ἐγραψε τὴν «Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung».

Δ ν ῖ ς Γ ο υ δ ῆ : Παραλείπετε τὸν Walras

Σ μ π α ρ ο ὕ ν η ς : Δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ παραλείψω τὸν Walras, ἀφοῦ εἶμαι τρόφιμος καὶ διδάκτωρ τῆς Σχολῆς τῆς Λωζάννης. Θὰ τὸν ἀναφέρω παρακάτω. Ἡ ὑπὸ τοῦ Schumpeter, λοιπὸν γενομένη ἀνάλησις τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους, ἐχαρακτηρίσθη ὡς κλασσικὴ.

Δεύτερον θὰ σημειώσω τὴν ὑπὸ τοῦ ἀγαπητοῦ κ. Παπανδρέου ὀρθῶς ἐξαρθεῖσαν διάκρισιν μεταξύ «στατικῆς οἰκονομίας» καὶ «δυναμικῆς οἰκονομίας». Ἡ διαστολή ἀρχεῖται ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἄλλ' ἐκ τῶν νεωτέρων, ὁ John Stuart Mill ὑπογραμμίζει τὴν διάκρισιν, διάφοροι δὲ νεώτεροι ποιοῦνται μᾶλλον ἀσαφῆ ἐξήγησιν τούτων. Εἰς τὸν Walras καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ ἐν Λωζάννῃ ἀνήκει ἡ τιμὴ, ὅτι, μέσα εἰς τὸ ὅλον ἰδικὸν τῶν σύστημα τῆς μαθηματικῆς οἰκονομίας, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ οἷον τὴν Παλαιὰν Διαθήκην τῆς νέας ἐπιστήμης, ἐδέσμευσαν εἰς μαθηματικοὺς τύπους καὶ τὰς ἀντιλήψεις περὶ στατικῆς οἰκονομίας καὶ δυναμικῆς οἰκονομίας. Ὡς ὀρθῶς ὅμως εἶπεν ὁ ὁμιλητῆς, αἱ θεωρίαι τοῦ Walras ἦσαν διεσπαρμέναι καὶ πολλαί, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς τοῦ Keynes, αἱ ὁποῖαι συγκροτοῦνται εἰς δέκα τὸ πολὺ μεταβλητὰς, εὐχρηστοτέρας.

Παρ' ἡμῖν, ὁ Ναύαρχος Ρεδιάδης ἔγραψε (1923 ἕως 1936) «περὶ δυ-

ναμικῆς δημοσίας οἰκονομίας» καὶ «δυναμικῆς φορολογίας», ἀλλ' ἐν τῇ ὑπερβολῇ τοῦ συνέδεσε τὸ θέμα μὲ τὰς ἐν τῇ Μηχανικῇ θεωρίας καὶ δὴ μὲ τὴν τῶν δρωσῶν δυνάμειον. Ὁ Ragnar Frisch, ὁ καὶ ἀνάδοχος τῶν ὄρων «Macroeconomics», «Macroeconomic Analysis» κλπ., ἐκ τῶν ἰδρυτῶν δὲ τῆς ἐπιστήμης τῆς Οἰκονομετρίας, ἐχειρίσθη περισσότερο ἐπιτυχῶς τὸ ζήτημα. Σήμερον ἀνθεὶ δλοκλήρως φιλολογία ἐπὶ τοῦ θέματος. Θεωρεῖται δέ, ὡς γνωστὸν, ἡ οἰκονομικὴ σχέσις «στατικὴ» ἔταν συνδέη οἰκονομικὰς ποσότητος (εἰσόδημα, κατανάλωσις, ἀποταμίευσιν κλπ.) ἢ τάσεις (ζήτησιν, προσφορὰν κλπ.), αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ χρονικὸν σημεῖον. Ἀντιθέτως, ἡ σχέσις θεωρεῖται «δυναμικὴ» ἔταν συνδέη ποσότητος ἢ τάσεις, ἀναφερομένας εἰς διάφορα χρονικὰ σημεῖα, σπουδαία δὲ ἐνταῦθα καινοτομία εἶναι καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ χρόνου ὡς οἰκονομικοῦ στοιχείου.

Τὸ σύστημα τῆς Μεταρρυθμίσεως Keynes, τὴν ὁποίαν τόσον διαφωτιστικῶς μᾶς ἀνέπτυξεν ὁ ἀποψινὸς ἐμιλητὴς καὶ ἡ ὁποία κυριολεκτικῶς ἐθάμβωσε τοὺς οἰκονομολόγους, προσέφερον ὑψίστας ὑπηρεσίας καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν. Παρουσίασεν ἑμῶς σπουδαίαν ἔλλειψιν: εἶναι «σύστημα στατικόν». Διὰ τοῦτο, οἱ μετακωνομολογοὶ θεωρητικοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ κ. Παπανδρέου, προσπαθοῦν νὰ συμπληρώσων τὰ κενὰ ἀναζητοῦντες ἰδίᾳ βαθμιαίαν δλοκλήρωσιν διὰ προσθήκης «δυναμικῶν θεωριῶν».

Τρίτον, ὡς πρὸς τὴν ἀποψινὴν ἐμιλίαν, πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ ἡ ὀρθότης τῆς γνώμης τοῦ κ. Παπανδρέου, ἔτι διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ υἱετηθοῦν μακροοικονομικὰ πρότυπα (Models). Ἄλλ' ἂς ὑπομνησθῶν καὶ τινες ἄλλαι ἀλήθειαι. Οἱ δημοσιονόμοι, κατὰ παράδοσιν ἀπὸ τοῦ Ἀνδρέου, ὑποστηρίζομεν, ὅτι τὸ φορολογικὸν σύστημα ὀφείλει νὰ εἶναι ἐθνικόν. Ἄν τὸ τελειότερον φορολογικὸν σύστημα Εὐρωπαϊκῆς ἢ Ἀμερικανικῆς χώρας μεταφέρωμεν εἰς Ἀφρικανικὴν ἀποικίαν, θ' ἀποτύχη, διότι δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς συνθήκας αὐτῆς. Τοῦτο, κατὰ μείζονα λόγον, ἰσχύει ἐπίσης διὰ τὸ πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ τὰ σχετικὰ πολυετῆ σχέδια. Αἱ πτωχαὶ χώραι θὰ ζήσων μὲ συνταγὰς, ὄχι τῶν πλουσίων, ἀλλὰ τῶν πτωχῶν. Τὰ κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς ἀποψινῆς ἐμιλίας πρότυπα εἶναι ἀψυχα καλοῦπια καί, ἂν τὰ πληρώσωμεν δι' εὐγενοῦς μετάλλου, δηλ. διὰ καλῶς ἐκλεγέντων κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν σκοπῶν, θὰ προκύψῃ ἐπιτυχία, ἄλλως ταῦτα θ' ἀγάγουν εἰς δυσάρεστα. Διὰ νὰ μὴ κουρασθῆτε, θὰ φέρω μόνον δύο παραδείγματα. Ἡ «χρονία οἰκονομικὴ στασιμότης» (secular stagnation), περὶ τῆς ὁποίας τόσα ἐγράφησαν ἐν Ἀμερικῇ, ἐθεωρήθη ὑπὸ ἄλλων μὲν ὡς οὐχὶ φοβερὸν δεινόν, ὑπὸ ἄλλων δὲ ὡς ὀνει φησικὴ κατάσταση μᾶς κεκορημένης ἀπὸ πλεοντοῦ οἰκονομίας, ἡ ὁποία ἀνέτως κινεῖται εἰς ἀπωστευμένα κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ πλαίσια. Ἀντιθέτως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία κατατρώχεται ἀπὸ ἀνεργίαν ὄλων τῶν εἰδῶν, πληθυσμακὰς πιέσεις καὶ δεινὰ προβλήματα ἐξω-

τερικῶν λογαριασμῶν, ἡ οἰκονομική στασιμότης θὰ εἶναι ἐθνική καταδίκη. 'Ομοίως, ἡ κατασκευή δρόμου ἐν τῇ προηγημένη Γερμανίᾳ, ἔχει μικροτέραν σημασίαν ἀπὸ κατασκευὴν ἐν τῇ ἀτελῶς ἀνεπτυγμένῃ Ἑλλάδι, διότι παρ' ἡμῶν θὰ ἐξυπηρετήσῃ ταχεῖαν κυκλοφορίαν προσώπων καὶ ἀγαθῶν, ἀγρυσαν εἰς ζωήρευσιν τῶν συναλλαγῶν, δημιουργίαν δὲ ἐλαστικότητος τῆς ζήτησεως καὶ τῆς προσφορᾶς. Ἡ Ἑλλὰς λοιπόν, ἔχει ἀνάγκην τῆς «ἐπέκτειναιμένης οἰκονομίας» (expanding economy), τὴν ὅποιαν λίαν προσφυῶς ὁ ἀποψίνος ὀμιλητὴς ἀπεκάλεσεν ἐκρηκτικὴν οἰκονομίαν» (explosing economy). 'Ακόμη δὲ καὶ πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς ἡ Ἑλληνὴν προγραμματιστὴς πρέπει νὰ εἴπῃ, ὅτι δὲν δέχεται στατικὴν νημισματικὴν πολιτικὴν.

Τέλος, θὰ προσθέσω, ὅτι τὸ πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως δὲν δύναται νὰ εἶναι στατικὴ παράστασις, δηλ. κάποιος ὀρίζοντις χάρτης. Ἄλλ' οὐδὲ καὶ σταδιακὴ διαδοχὴ στατιστικῶν παραστάσεων, ὡς θὰ ἐδέχετο αὐτὴν ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς ἐξελιξέως, δύναται νὰ εἶναι. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις εἶναι: λειτουργία δυναμικῆ, προβολὴ εἰς βάθος. Ὑπενθυμίζω τὸ ἀπλὸν θεώρημα τοῦ «κύκλου τοῦ χοίρου» τὸ ὁποῖον τονίζει, ὅτι ἂν ὁ γεωργὸς προσκόλλῃ τὴν σκέψιν του εἰς τὰς συνθήκας, αἰτινας ἰσχυρῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ χοιριδίου, θὰ εὐρεθῇ πρὸ ἐκπλήξεων, ἐρχόμενος εἰς τὴν ἀγορὰν βραδύτερον μὲ τὸν ἐκτραφέντα χοῖρον. Περαιτέρω, ναυτικὸς λαὸς, ὡς ὁ Ἑλληνικὸς πρέπει ν' ἀποδώσῃ μείζονα σημασίαν εἰς τὸν «κύκλον ναυπηγήσεων». διότι κατὰ τὴν ἀπαιτηθησομένην διὰ τὴν ναυπήγησιν διαιτίαν ἧ τριαιτίαν, αἱ συνθήκαι τῆς ναυτιλιακῆς ἀγορᾶς θὰ ὑποστῶν διακυμάνσεις. Ἡ ἐκπόνησις πλήρους πολυετοῦ σχεδίου οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως θὰ συναντήσῃ ποικιλόμορφα προβλήματα, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται πολὺπλοκος ἐργασία. Ἐκαστος ἀναπτυχθησομένος κλάδος θ' ἀκολουθήσῃ ἰδικὴν του δυναμικὴν πολυετὴ πορείαν, ἡ ὅποια ὁμῶς θὰ εὐρίσκεται ἐν ἀρμονίᾳ καὶ συνεργασίᾳ μὲ τὴν πορείαν ἄλλων κλάδων. Πρῶτον δεδομένον θὰ εἶναι, φυσικά, αἱ διαθέσιμοι δαπάναι. Ἡ ἐκλογὴ προτεραιοτήτων, ὡς πρὸς τοὺς κλάδους οἱ ὅποιοι θὰ ἀναπτυχθῶν, ἐγλείπει ἐπίσης προβλήματα, πρέπει δὲ ν' ἀκολουθοῦν οἱ ὅποιοι θὰ ἀναπτυχθῶν, ἐγκλείει ἐπίσης προβλήματα, πρέπει δὲ ν' ἀκολουθῶν. Φρονῶ, ὅτι διὰ τὴν καθολικὴν σύλληψιν τοῦ ἔργου, θὰ βοηθηθῶμεν, ἀνατρέχοντες εἰς τὸ γνωστὸν «θεώρημα τοῦ ἰστοῦ τῆς ἀράχνης» (theorem of the spider's cobweb), ἐνεκα τῆς πολυπλόκου ὕφης ἐνὸς σχεδίου οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.